

o literárním charakteru Žižkovy zprávy, přesto ale hájí historicitu adamitů poukazem na souhlasnou výpověď dalších pramenů, zejména Chelčického a Jakoubka.²⁷

Patschovského výzvy se chopil i Franz-Josef Schweitzer. Proti jeho interpretaci nepřinesl nové důkazy. Na s. 185–186 dokonce připouští pochybnosti o autenticitě sexuálních excesů. Dále však tvrdí, že se v případě adamitů nejedná o fiktivní perverzi táborských ideálů, ale o krajní realizaci impulzů husitského chiliasmu (s. 188–190). V knize věnované pikardským spojnicím se tak autor přibližuje pojetí těch historiků, kteří herezi svobodného ducha přisuzují roli nikoliv rozhodující, nýbrž nanejvýše katalyzátoru domácího vývoje, zejména Františka Šmahela.²⁸ To podtrhuje koncepční neujasněnost celé knihy, která přináší jen málo nového. Všechny editované texty byly již dříve publikovány, některé i vícekrát. Přítomné vydání kvůli odchylkám od moderního edičního standardu většinou předchází edice neantikvuje. Výběr textů podléhá dosti svévolným kritériím, u některých je sporné i autorovo datování. Potenciál plynoucí z rozšíření sledovaných pramenů o vernakulární náboženskou literaturu (vlámský dialog) zůstává interpretačně nevyužitý. Ani zastávané pozice nejsou nové, představují často jen paralelu s interpretacemi předchůdců. Vzhledem k mezerovitému zmapování předchozí literatury si toho autor ani není vždy vědom.

PAVEL SOUKUP

27) Petr ČORNEJ, *Adamité – tabu 15. i 19. století?*, in: *Sex a tabu v české kultuře 19. století*, ed. Václav Petrbock, Praha 1999, s. 142–159, zde s. 147–148 a 156; Týž, *Potíže*, s. 35; Týž, *Ráj je na ostrově aneb Prostor pro adamity*, Tábořský archiv 13, 2007, s. 37–46, zde s. 40.

28) František ŠMAHEL, *Husitská revoluce 2. Kořeny české reformace*, Praha 1995, s. 133; v upraveném znění Týž, *Husitské Čechy*, s. 290–292.

Jan CHLÍBEC – Tomáš ČERNUŠÁK, *Savonarola a Florencie. Jeho působení a estetické názory*, Artefactum, Praha 2008

180 s., ISBN 978-80-86890-17-3

Girolamo Savonarola byl prorokem, excentrickým kazatelem, politikem i reformátorem. Jeho výjimečná osobnost a kariéra, korunovaná smrtí na hranici, budily vždy pozornost historiků. Savonarolovi v návaznosti na dobu a místo jeho působení před nedávnem věnoval velice podnětnou knihu Lauro Martines.¹ Martines představil Savonarolovu osobnost a jeho činnost na pozadí široce pojaté analýzy sociálních, religiálních a politických struktur a dějů tehdejší Florencie. Autoři představované knihy k Savonarolovi přistoupili velice podobným způsobem jako Martines. Savonarola je v obou dílech pojímán jako pozdně středověký reformátor, jenž zamýšlel za každou cenu očistit Florencii od nánosů špíny hříchu a přeměnit ji v nebeské město, v nový Jeruzalém. Jan Chlíbec s Tomášem Černušákem ovšem z celého souboru otázek, jež skýtá dynamické prostředí Florencie v době působení Savonaroly, zaměřili svou

1) Lauro MARTINES, *Fire in the city: Savonarola and the struggle for Renaissance Florence*, Oxford 2006.

pozornost na poměrně úzce vymezené téma, a to na jeho vztah k uměleckým dílům a obecně k estetickým kategoriím.

Kniha Savonarola a Florencie je rozdělena na dvě rozsahem rovnocenné části. První z nich, jejímž autorem je Tomáš Černušák, tvoří jakýsi biografický úvod k hlavnímu tématu celého díla. Zpracovává Savonarolův životopis a základní motivy, související s jeho veřejným působením. Tato kompilační část je založena na chronologickém sledu Savonarolova života od mládí v italské Ferraře až po popravu na Piazza della Signoria ve Florencii roku 1498. Výklad je pak proložen čtyřmi vysvětlujícími exkurzy, jež jsou věnovány krátké shrnující informaci o vývoji dominikánského řádu, Savonarolově nauce, charakteru renesančního papežství a Savonarolově politické teorii. Vzhledem k tomu, že relativně úzké zaměření knihy předpokládá poučeného čtenáře, působí tyto exkurzy v kontextu dalšího výkladu částečně redundantně. Tomáš Černušák ve svém textu vyšel do velké míry z děl dvou předešlých Savonarolových životopisců, Roberta Ridolfiho² a Tita Centiho.³ Oba jmenovaní autoři přes svou nepochybně vysokou erudici k postavě Girolama Savonaroly přistoupili z příliš apologetického hlediska, které v určité míře zastínilo historickou kritičnost, a výsledný obraz je tak z části zkreslen nekritickým přístupem, respektive obhajobou Savonarolovy zbožnosti až svatosti. Tento trend sice zapadá do snahy zejména přívrženců dominikánského řádu očistit po staletích Savonarolu z nařčení z hereze a naopak zařadit ho do panteonu světců, kritické historické práci přináší ale mnohé nesnáze. Ohlas podobného jednostranného přístupu je možné cítit i z textu Tomáše Černušáka, který rovněž upřednostnil vylíčení Savonaroly jako vyvoleného a ničím neohroženého reformátora a proroka s životním příběhem světce. Důvody Savonarolova pádu se tak omezují na dialektický konflikt neúnavného zastánce prostoty církve a „renesančního papeže“ Alexandra VI. Při citování Savonarolových textů, popřípadě dobových pramenů, jež popisují vzestup a pád Savonaroly, by byla v některých případech snad na místě hlubší textová analýza a kritika, zamyšlení se nad zdrojem rétoriky, prezentovaných myšlenkových pochodů či případné topičnosti vyprávění soudobých pramenů (například líčení Savonarolova obrácení od světského života a vstup do dominikánského řádu navazuje na klasická hagiografická schémata). Rovněž v některých hodnoceních politických událostí zaznívá jistá nai-vita (za příklad je možné uvést zdůvodnění zásahu francouzského krále Karla VIII. v Itálii, kdy prvotní důvod intervence tkvěl podle interpretace autora knihy ve stížnostech manželky milánského vévody Giana Galeazza na postupy Lodovica Sforzy). Přes řečené drobné výtky je Černušáková část knihy přínosem českému čtenáři, a to již z toho důvodu, že představuje poměrně souhrnnou biografii Savonarolova života, která v českém jazyce doposud chyběla.

Jan Chlíbaec, autor druhé části knihy, pojal Savonarolovo působení ve Florencii z pohledu dějepisce umění. Jeho hlavní zájem se obrací k analýze Savonarolových estetických postojů, jejich kořenů a faktických důsledků pro dění v soudobé Florencii. Klade si rovněž otázku, zda-li a do jaké míry Savonarolovy požadavky na umělecký výraz, definované tématem, náboženskou expresivitou, prostou formou, jednoznač-

2) Robert RIDOLFI, *Vita di Girolamo Savonarola*, Firenze 1952.

3) Tito S. CENTI, *Girolamo Savonarola, il frate che sconvolse Firenze*, Roma 1993.

ností, odmítnutím individualizace rysů a rozmařilé zdobnosti, našly odezvu v soudobém florentském umění. Chlíbaec v tomto bodě varuje, v návaznosti na některé předešlé autory a v polemice s dalšími, před nebezpečím, jež se skrývá v hledání obecně platné, jednoznačné spojitosti a paralely mezi proměnami formy u florentských malířů a kazatelským působením Savonaroly. Příklon k střízlivosti forem, expresivitě, temnosti i asketické kráse a zároveň nebezpečí, jež se skrývá v zevšeobecňujících závěrech, dokumentuje např. na díle Sandra Boticelliho. Autor zde upozorňuje na zkreslující generalizaci vylučující rozdílnost stylů a výrazových forem malířů, jež se počítali mezi přívržence Savonaroly a posluchače jeho kázání. Na druhou stranu fakt, že v některých případech byla spojitost mezi uměleckým dílem a Savonarolovým působením nepopíratelná, dokazuje Chlíbaec na příkladu Botticelliho *Mystického ukřižování* z roku 1497. Ikonografický koncept tohoto symboly naplněného díla zřetelně reaguje na apokalyptickou rétoriku Savonarolových kázání.

Autor knihy zaměřil dále svou pozornost na Savonarolovy vyhraněně odmítavé názory na sepulchrální sochařství, jež zažívalo v této době ve Florencii velký rozkvět. Věnuje se rovněž diskusi o přípustnosti budování nákladných náhrobků, charakteristické i pro české reformní myšlení konce 14. a celého 15. století, a to včetně díla Jana Husa. Chlíbaec nachází výslovné ideové paralely mezi myšlením českých (před)husitských reformátorů a Savonaroly, spíše se tu ale jedná o obecné stereotypy sociálně náboženských hnutí a jejich vliv na formování ideologických postojů v českém a později v italském prostředí. Je ale nepopíratelné, že ohlas Savonarolových myšlenek nalezneme v Čechách v pozdější době. Zaznívá mimo jiné v artikulaci odporu proti honosným a zdobeným náhrobkům, charakteristickým pro utrakvistické prostředí. Cesta k názorovému souznění byla během 16. století usnadněna i překlady Savonarolových děl do češtiny (pro období 1514–1627 autor napočítal 8 přeložených děl).

Inspirativními myšlenkami je naplněna pasáž knihy, ve které se autor zamýšlí nad Savonarolovou obrazovou prezentací a sebezprezentací, například nad polemikou, zda-li je možné ztotožnit Savonarolu s Antikristem ze Signorelliho fresek v katedrále v Orvietu. Ačkoliv pro nedostatek prostoru studie nepojímá problematiku ztvárnění Antikrista v její celistvosti, a dochází tudíž k jisté zkratkovitosti, lze pouze souhlasit s autorovým závěrem, který při interpretaci Signorelliho Antikrista ztotožnění se Savonarolou odmítá.

Vzhledem k vymezení tématu knihy je logicky velká pozornost věnována otázce ikonoklasmu ve Florencii za Savonarolova působení, zejména tzv. pálení marností (*bruciamenti delle vanità*). Ikonoklasmus zde autor implicitně definuje poměrně široce, dalo by se říci až příliš široce. Pod pojem ikonoklasmu tak zařazuje jak v rovině literární tradice zachycené ústní stížnosti na světce, pokud nebyl prosebník uspokojen ve svých modlitbách, tak ničení podobizen florentských bankrotářů a zrádců, resp. jejich karikatur. Trochu násilně působí také asociační řetězec vedoucí od Savonarolova zinscenovaného pálení marností k pálení Viklefových spisů v Praze v červenci roku 1410. Obě události měly zcela jiný politický i ideologický podtext. Na Savonarolově hranici se ocitly astrologické spisy a erotická literatura, knihy antických a humanistických autorů, tedy díla, která odporovala asketickému

ideálu a sváděla k (myšlenkové) rozmařilosti. Měla tedy být spálena v rámci reformní mravní očisty. Při pálení Viklefových spisů, ač některých iluminovaných, nešlo o ikonoklasmus; prvotními důvody byly nepochybně jejich heretický obsah a arcibiskupova demonstrace síly v konfliktu, který hýbal tehdejšími pražskými intelektuálními elitami. Nešlo zde o mravnostní, asketické ideály, ale o politický boj vedený na základě teologické diskuse.

Závěr knihy věnuje Jan Chlíbaec pro českého čtenáře velmi zajímavé otázce ohlasu a rozšíření Savonarolových myšlenek v Čechách a na Moravě. Prezentuje zde celou škálu otázek, souvisejících s popularitou Savonarolových spisů v prostředí české a moravské konfesijně rozdělené šlechty. Zde je možné pouze podotknout, že autor pohlíží na konfesní vymezení šlechty konce 15. století s přílišnou radikálností. Věhlas Savonarolovy osobnosti a šíření jeho spisů vysvětluje Chlíbaec nejen nabízející se paralelou s působením a smrtí Jana Husa, ale také tím, že Savonarola se k Husovým myšlenkám sám vysloveně hlásil a Husa ve svých spisech vedle církevních autorit citoval. Pokud autor porovnává činnost, myšlenky a vliv obou reformátorů, vychází zejména z jejich názorů na estetické kategorie a z postojů k uměleckým dílům. Nachází pro oba společné ideové východisko v díle Bernarda z Clairvaux, které bylo zcela zásadní pro náhled středověkých církevně reformních autorů na tuto problematiku. Podobnost shledává rovněž v teologickém a etickém hodnocení umění u Husa, dalších husitských autorů a u Savonaroly, kteří ve shodě varují před smyslovým uchopením výtvarných, ale i například hudebních děl. Husité, stejně jako Savonarola, kritizovali upřednostnění formy díla před obsahem, což je ovšem postoj společný většině církevně reformních autorů a mající původ již v textech antických filosofů a následně raně křesťanských autorů. Stranou autor knihy částečně nechává otázku rozdílného kulturního a společenského klimatu, v jakém se pohybovali husitští reformátoři, včetně Jana Husa, u kterého je paralela nejnápadnější, a Savonarola. S tím také úzce souvisí otázka publika, jež naslouchalo Husovým a Savonarolovým kázáním. Podstatné se jeví také zohlednění svázanosti Husa s pražským univerzitním prostředím. Tyto otázky jsou stěžejní nejen pro pochopení stylu vyjadřování a vysvětlení popularity obou mužů. Pokud je postavena paralela mezi osudy Husa a Savonaroly, bylo by zajímavé zamyslet se rovněž nad důvody zcela rozdílného dopadu násilné smrti obou charismatiků na vývoj dalších událostí. To by ovšem již přesahovalo tématické vymezení předkládané monografie.

Knihy Jana Chlíbaeca a Tomáše Černušáka Savonarola a Florencie je v každém případě inspirativní dílo, které vnáší do české historiografie nové pohledy na Savonarolovo působení a na jeho ohlas v Čechách 16. století. Představuje českému čtenáři velice zajímavé prostředí Florencie konce 15. století, osudy charismatického kazatele Giraloma Savonaroly a jeho působení na vnímání estetických kategorií. Rovněž nutí k zamyšlení nad obecným proudem reformních myšlenek, jež v Čechách zaznívaly nejen od husitských autorů, ale i v následujících desetiletích, a to zejména v utrakvistickém prostředí.

PAVLÍNA CERMANOVÁ